

ВІДГУК

**опонента доктора економічних наук, професора
ШЕРШУНА Миколи Харитоновича
на дисертацію МАРЧУКА Юрія Миколайовича
на тему: «Наукові основи формування
фінансово-економічного механізму лісогосподарювання»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за науковою спеціальністю 08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сфера лісогосподарювання позиціонується як одна з основних структуроутворюючих ланок господарських комплексів багатолісних регіонів і є важливим фактором забезпечення зайнятості та самозайнятості населення територій, котрі виступають основним ареалом концентрації лісових ресурсів. У даній сфері в останні роки відбулося декілька фаз інституціональних трансформацій, які передбачали спочатку укрупнення державних лісових господарств, а потім їх корпоратизацію шляхом створення Державного підприємства «Ліси України» (ДП «Ліси України»). Однією з причин корпоратизації сектору державних лісових господарств визначалася необхідність підвищення рівня концентрації інвестиційного потенціалу задля прискорення темпів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення основних лісогосподарських та лісоохоронних основних засобів. Водночас нарощення інвестиційних вливань у лісову галузь залежить не лише від здійснення окремих інституціональних заходів в частині об'єднання та корпоратизації державних лісових господарств та розподілу господарських і контрольно-інспекційних функцій в системі управління лісовими ресурсами, а від застосування комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних та дозвільно-регламентних методів і інструментів регуляторного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Тобто необхідною є трансформація фінансово-економічного механізму лісогосподарювання як інтегрованої сукупності

фіскальних, бюджетних, кредитних, майнових та інших регуляторів, спрямованих на фінансове забезпечення та стимулювання процесів лісовідновлення, лісовідтворення та лісорозведення, розбудови селекційно-насінневої індустрії, розширеного відтворення потенціалу мисливського господарства, рекреаційного лісокористування, лісоохоронної інфраструктури та інфраструктури поводження з деревними відходами. Метою дисертації Марчука Юрія Миколайовича саме і є розроблення наукових основ формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, що свідчить про своєчасність даного дослідження і його відповідність комплексу викликів, які стоять перед лісовим господарством у сучасних умовах. Наукова значущість роботи визначається її зв'язком з рядом науково-дослідних робіт, які реалізуються у межах виконання наукових тем Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертації

У процесі написання дисертації Марчук Юрій Миколайович використав велику кількість загальних та спеціальних методів економічних досліджень, що дало йому можливість опрацювати значні масиви статистичних даних і у підсумку отримати достовірні науково-теоретичні та прикладні результати. Для удосконалення понятійно-категоріального апарату, який розкриває фундаментальні засади становлення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, автор використав аксіоматичний та абстрактно-логічний методи. Для аналізу та прогнозу основних трендів сплати сектором державних лісових господарств податків, зборів та обов'язкових платежів до Зведеного бюджету України Юрій Миколайович застосував метод економіко-статистичного аналізу та прийоми когнітивного моделювання. Використавши метод інституціонального аналізу автор виявив комплекс інституціональних пасток та інституціональних розривів у системі фінансово-економічного регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння

лісоресурсного потенціалу, які мають бути усунені через застосування комплексу інституціональних трансформацій як в частині урізноманітнення методів та інструментів стимулювання процесів залісення, так і в частині фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації основного капіталу лісового господарства. На основі використання елементів регресійного моделювання автор зумів детермінувати основні чинники, які вирішальною мірою впливають на обсяги утилізації деревних відходів, що у кінцевому випадку дало можливість запропонувати чотири альтернативні сценарії розбудови інфраструктури поводження з деревними відходами і виробництва на їх основі різноманітних видів твердого біологічного палива, теплової та електричної енергії. Вдале поєднання загальнонаукових та спеціальних методів наукових досліджень дало можливість автору отримати результати, котрі мають цінність як для теоретико-методологічного забезпечення фінансово-економічного регулювання лісогосподарювання, так і для формування прикладного інструментарію підвищення результативності фінансування процесів лісовідновлення та лісорозведення. У цілому використання автором перерахованих методів економічних досліджень дало можливість отримати нові наукові результати для теорії та методології економіки природокористування, які є достатньо обґрунтованими і відзначаються теоретичною цінністю та прикладною спрямованістю.

Наукова новизна дисертаційного дослідження та достовірність отриманих результатів

Новизна наукових результатів дисертації Марчука Юрія Миколайовича полягає у розробленні наукових основ формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах воєнних, євроінтеграційних та децентралізаційних викликів, а також з урахуванням наслідків укрупнення державних лісових господарств та їх подальшої корпоратизації. Отримані нові для теорії і практики економіки природокористування результати дають змогу

вирішити важливу теоретико-прикладну проблему – розробити наукові основи формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання.

Високим рівнем фундаментальності відзначається пункт наукової новизни дисертації Марчука Юрія Миколайовича, який передбачає обґрунтування сучасної парадигми ведення лісового господарства, яка базується на фундаментальних положеннях Резолюції ООН 2013 року про відновлення лісових ландшафтів до 2030 року та принципах Нової Лісової Політики ЄС, і передбачає імплементацію у вітчизняну практику регуляторного впливу на постійних лісокористувачів бюджетно-податкових, грошово-кредитних та дозвільно-регламентних регуляторів, визначених міжнародними конвенціями лісівничого спрямування, що дасть можливість диверсифікувати джерела фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури і прискорити процеси входження вітчизняних суб'єктів лісогосподарського підприємництва та інших інститутів лісівництва у глобальну архітектуру відтворення, охорони та захисту лісового біорізноманіття (с. 73–80). Саме сучасна парадигма формування інституціональної архітектури управління лісовим господарством і має детермінувати набір методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного та майнового впливу на процеси лісовідновлення та розбудову лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури.

Повною мірою відповідає викликам сьогодення розроблений автором фінансово-економічний механізм лісогосподарювання стимулюючого типу, який поєднує комплекс завдань, функцій, методів та інструментів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного та дозвільно-регламентного впливу на постійних лісокористувачів, що дасть змогу знизити рівень фіскального, зокрема податкового навантаження на діяльність лісових господарств та розширити інституціональне підґрунтя діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва на фінансовому ринку та при реалізації угод публічно-приватного партнерства (с. 253–260). Багаторічне надмірне

податкове навантаження на сектор державних лісових господарств саме і гальмувало процеси нарощення інвестиційних впливів у модернізацію основних лісогосподарських засобів за рахунок внутрішніх джерел. Тому одним з основних стимулів активізації процесів інвестування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів виступає зниження податкового навантаження на постійних лісокористувачів, що є магістральним елементом запропонованого автором фінансово-економічного механізму лісогосподарювання стимулюючого типу.

Новизною відзначається запропоноване Марчуком Юрієм Миколайовичем авторське бачення нарощення обсягів фінансово-економічного забезпечення розвитку мисливського господарства. Зокрема, автор розробив інституційно-фінансові засади створення Мисливського фонду України у формі позабюджетного публічного фонду на загальнонаціональному рівні. Він також чітко ідентифікував джерела його наповнення та обґрунтував заходи, котрі забезпечують цифровізацію дозвільно-регламентного документообігу у сфері мисливського господарства (с. 143–146). Сьогодні потенціал мисливського господарства не використовується повною мірою саме через відсутність дієвого інструментарію фінансування даної ланки національного господарства і певною мірою архаїчність системи дозвільно-регламентного документообігу. Тому пропозиції автора є актуальними як ніколи і мають вагоме значення для теорії і практики економіки і фінансів природокористування.

У дисертації Марчука Юрія Миколайовича отримано нові для економічної науки результати, які перебувають на стику економіки природокористування та інституціональної теорії. Світова практика доводить важливість результативності функціонування базових інститутів лісового господарства в системі розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Запропонований автором концепт інституціональної модернізації сектору постійних лісокористувачів в Україні через умонтування комплексу інститутів-правил та інститутів-організацій в інституціональну матрицю управління лісовим господарством (с. 160–163)

дасть змогу поступово забезпечити конвергенцію вітчизняної практики лісогосподарювання та кращих іноземних практик ведення лісового господарства.

Прикметною рисою дисертації Марчука Юрія Миколайовича виступає поглиблений аналіз динаміки та структури сплати сектором державних лісових господарств податків, зборів та обов'язкових платежів до публічних бюджетів різного рівня. Автор повною мірою проаналізував основні структурно-динамічні зрушення у фіскальному регулюванні лісогосподарювання, які зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, що дало йому змогу запропонувати інструментарій прогнозування надходжень перерахованих платежів до Зведеного бюджету України. В основу такого інструментарію автор заклав елементи когнітивного моделювання, що дає можливість виявити зрушення у фіскальному регулюванні розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу на основі детермінації ресурсно-екологічних, виробничо-відтворювальних та фіскальних чинників (с. 178–195). Запропонований автором інструментарій дає можливість певною мірою екстраполювати зміни у ставках ключових фіскальних регуляторів процесів лісогосподарювання на короткострокову та середньострокову перспективу і виявляти вагомість сектору постійних лісокористувачів для наповнення доходної частини публічних бюджетів.

Дисертація Марчука Юрія Миколайовича містить окремі пункти наукової новизни, які певною мірою доповнюють наукові основи становлення та функціонування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання. Зокрема, автор удосконалив набір галузево-виробничих, цифрових та природоохоронних пріоритетів фінансово-економічного забезпечення підтримки ведення лісового господарства (с. 101–105) на основі врахування викликів воєнного часу та повоєнного відновлення національної економіки, а також на основі поглибленого аналізу наслідків корпоратизації лісового сектора національної економіки. Автором також проведено детермінацію основних чинників, які визначають форми, темпи та масштаби фінансово-

економічного забезпечення відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу. До таких чинників він відносить: воєнні, соціально-економічні, інституціональні, природно-ресурсні, енергетичні та екологічні чинники формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання (с. 203–214). Ідентифікація таких чинників виступає необхідною передумовою формування пакету компенсаційних та антикризових заходів для фінансового оздоровлення сектору постійних лісокористувачів, насамперед, у малолісних регіонах.

Однією з важливих проблем удосконалення інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання виступає інституціоналізація підойм стимулювання заліснення малопродуктивних угідь та неугідь, а також переведення самозаліснених земель у категорію лісових земель. Виходячи з цих міркувань, автор запропонував своє бачення диверсифікації методів та інструментів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в контексті реалізації Президентської екологічної ініціативи «Масштабне заліснення України», яке передбачає урізноманітнення методів і інструментів стимулювання та інвестування проєктів лісовідновлення та лісорозведення, зокрема заліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь, а також переведення сільськогосподарських земель, на яких відбулося природне поновлення лісів, у категорію лісових земель (с. 305–314). Запровадження перерахованих стимулів дасть змогу навести лад із самозалісненими землями, насамперед, у поліських регіонах, де внаслідок руйнації міжгосподарських споруд меліоративних систем у зоні осушення, значні площі сільськогосподарських угідь тривалий період не використовувалися і де-факто це вже лісові землі.

Вагомим доробком дисертаційного дослідження, який відзначається науковою новизною, слід вважати проведену автором специфікацію джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення потреб лісового господарства. Це є дуже важливим фактором розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу лісової галузі з огляду на надмірну

звуженість джерел інвестування проєктів модернізації та реконструкції активної частини основного капіталу лісогосподарського виробництва. Зокрема, автор запропонував науково-теоретичний підхід до формування глобальної специфікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення лісового господарства, яка охоплює державну фінансову підтримку, приватне інвестування, кошти, акумульовані в процесі комерціалізації екосистемних послуг лісових біогеоценозів, філантропічні та благодійні внески, офіційну міжнародну допомогу та враховує проблеми функціонування фінансових інститутів у сфері лісогосподарування (с. 299–303). Для подолання наслідків порушення земель лісогосподарського призначення у зв'язку з активними бойовими діями, ворожими ракетними обстрілами та мінуванням великих територій лісового фонду саме й необхідна диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення проведення екологічного реінжинірингу лісових земель, у тому числі і за рахунок коштів, акумульованих внаслідок міжнародної фінансової та технічної допомоги.

Повномасштабне вторгнення на територію України російських загарбників та ракетні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури вимагають активнішого залучення деревних відходів до продуктивного господарського обігу, насамперед, виробництва на їх основі різноманітних видів біопалива, теплової та електричної енергії. Виходячи з цих міркувань, Марчук Юрій Миколайович, використавши елементи регресійного моделювання та ідентифікувавши основні детермінанти утилізації деревних відходів у багатолісному регіоні (с. 335–341), розробив декілька альтернативних сценаріїв фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури виробництва на основі утилізації деревних відходів паливних продуктів та теплової і електричної енергії (с. 351–356). Інституціоналізація запропонованих сценаріїв дасть змогу диверсифікувати джерела енергетичного забезпечення потреб господарського комплексу та домогосподарств, особливо у багатолісних регіонах, та зміцнити енергетичну самодостатність територіальних громад базового рівня, особливо сільських та селищних.

Обґрунтованість отриманих нових наукових результатів у дисертації Марчука Юрія Миколайовича підтверджується опрацюванням великих статистичних масивів даних у частині фінансово-економічного забезпечення лісогосподарювання, зокрема фіскального регулювання лісокористування та інвестування модернізації, оновлення та реконструкції основних лісогосподарських та лісоохоронних засобів. У цілому нові для теорії та методології становлення і функціонування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах воєнних викликів, децентралізації та євроінтеграції результати, які містяться в дисертації Марчука Юрія Миколайовича, відзначаються високим рівнем достовірності, оскільки отримані на основі критичного переосмислення наявних теоретико-прикладних підходів та ретроспективного аналізу фінансово-інвестиційного забезпечення потреб лісового господарства.

Повнота викладення основних результатів дослідження в опублікованих наукових працях

У процесі написання дисертації Марчук Юрій Миколайович опублікував 43 наукові праці, з яких 3 колективні монографії, 5 статей у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 22 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 статей в інших виданнях, 7 тез наукових доповідей. Нормативні вимоги щодо необхідної кількості наукових публікацій у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, дотримано. Опубліковані наукові праці повною мірою відображають наукову новизну дисертаційного дослідження.

Ідентичність змісту реферату та дисертації

Реферат повною мірою відображає основні положення дисертації. У рефераті відображено усі результати наукової новизни, які були отримані

на основі опрацювання великої кількості наукових праць українських та іноземних вчених, аналізу та узагальнення значних масивів статистичних та фактологічних даних за допомогою застосування достатньої кількості методів економічних досліджень. Реферат насичений ілюстративним та графічним матеріалом, що виступає підтвердженням високого рівня параметризації положень дисертації.

Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Вивчення матеріалів дисертації, аналіз наукових публікацій автора дає підстави стверджувати про відсутність ознак порушення академічної доброчесності, а саме академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації та фальсифікації результатів досліджень. Дисертація Марчука Юрія Миколайовича є самостійною оригінальною роботою та не містить порушень академічної доброчесності. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. У докторській дисертації Марчука Юрія Миколайовича відсутні матеріали його кандидатської дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Незважаючи на вагомості для економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища результати, які були отримані Марчуком Юрієм Миколайовичем у процесі проведення дослідження, у дисертації мають місце окремі теоретичні та прикладні положення, що потребують додаткового обґрунтування як в частині представлення сутнісних характеристик, так і в частині практичних рекомендацій. До дискусійних положень дисертації слід віднести наступні:

1. На с. 49–50 дисертації автор констатує факт нерозвиненості системи муніципального управління природокористуванням. Таке твердження потребує додаткового пояснення з огляду на те, що внаслідок земельної дерегуляції 2021 року територіальні громади отримали у комунальну власність значні

площі сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів, що значно розширило територіальний базис для природозберігаючої та природоохоронної діяльності територіальних утворень.

2. Виходячи з матеріально-речової субстанції лісоресурсних активів та різноманітних складових лісового біорізноманіття, на с. 71 дисертації автор стверджує, що ресурсною передумовою розвитку сфери лісогосподарювання виступають екосистемні послуги, котрі продукуються лісовими біогеоценозами. Таке трактування вимагає додаткових пояснень, зокрема стосовно того, які види екосистемних послуг лісів автор має на увазі.

3. На с. 128 дисертації автор констатує факт того, що «значні площі санітарних рубок зумовлені недофінансуванням потреб постійних лісокористувачів щодо розбудови індустрії застосування біологічних та хімічних методів боротьби з хворобами лісу та шкідниками». Дана позиція дисертації була б більш вагомим у науковому та практичному значення за умови, якби автор детальніше розкрив специфіку фінансування процесів застосування біологічних та хімічних методів боротьби з хворобами лісу та шкідниками.

4. Враховуючи масштабні інституціональні трансформації, які відбуваються у природно-заповідній справі України у зв'язку з імплементацією природоохоронних директив ЄС, однозначно актуальним є твердження автора про те, що «імплементація передового досвіду управління природно-заповідними територіями дасть змогу ефективніше використовувати екосистемні послуги, що продукуються лісовими біогеоценозами» (с. 157). Який саме передовий досвід і яких країн автор має на увазі і чи є сформованим хоча б критично необхідне інституціональне підґрунтя імплементації іноземного досвіду ведення природно-заповідної справи з дисертації не видно.

5. Прикметною рисою дисертації Марчука Юрія Миколайовича є ґрунтовний аналіз основних тенденцій вилучення та акумуляції рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у держбюджеті та місцевих бюджетах України. На с. 200–201 автор стверджує, що «перспективна модель

фінансово-економічного механізму лісогосподарювання має охоплювати розширений спектр інструментів, які забезпечуватимуть еквівалентне вилучення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів». З огляду на це, потребують додаткових пояснень питання, які стосуються формування критеріальної бази еквівалентності вилучення вказаного виду природно-ресурсної ренти.

6. На рис. 4.7 (с. 303 дисертації), де приведені авторське розуміння глобальної специфікації фінансово-інвестиційного забезпечення потреб лісового господарства, як пріоритети фінансування лісового господарства Групою Світового банку розглядається скорочення рівня бідності та розвиток сільських територій. Виходячи з того, що сільські території – це основний базис концентрації лісового багатства країни, автору доцільно було більше уваги приділити формуванню перспективних шляхів удосконалення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання саме через призму зростання сільської зайнятості та соціально-економічного піднесення сільських населених пунктів.

7. У роботі мають місце певні стилістичні та семантичні розбіжності при подачі понятійно-категоріального апарату проведених досліджень. Окремі підрозділи дисертації переобтяжені статистичним та фактологічним матеріалом.

Загальний висновок

Дисертація Марчука Юрія Миколайовича на тему: «Наукові основи формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання» є завершеною і особисто виконаною науковою роботою, яка містить комплекс обґрунтованих та достовірних результатів, що у своїй сукупності вирішують важливу наукову проблему – розроблення наукових основ формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання з урахуванням викликів воєнного часу, повоєнного відновлення національного господарства, переваг євроінтеграції і децентралізації та наслідків корпоратизації сектору

державних лісових господарств. Дисертація відповідає паспорту наукової спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища».

Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог про оформлення дисертації», Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а її автор Марчук Юрій Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за науковою спеціальністю 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища».

Опонент

провідний науковий співробітник
відділу інституціонального забезпечення
використання природних ресурсів
Інституту агроекології
і природокористування НААН,
доктор економічних наук, професор

Микола ШЕРШУН

Підпис М. Шершуна засвідчую:

*Директор Інституту,
академік НААН*

Ок. Ш.

Оксана Дребот